

Superarbitrační řízení s dobrým vojákem Švejkem

V každé armádě jsou darebáci, kteří nechtí sloužit. Těm milejší je, když se z nich stanou praobyčejní civilní mameluci. Tito prohnání chlapíci stěžují si, že mají například srdeční vadu, ačkoliv mají třebas jen zánět slepého střeva, jak se při pitvě dokáže. Takovým a podobným způsobem chtějí se zprostiti své vojenské povinnosti. Ale běda jim! Je zde ještě superarbitrační řízení, které jim sakramentsky zatne žílu. Chlapík stěžuje si, že je „platfus“. Vojenský lékař předepíše mu Glauberovu sůl a klystýr a „platfus neplatfus“ běhá, jako by mu hlavu zapálil, a ráno ho zavrou.

Jiný lotr stěžuje si, že má raka v žaludku. Položí ho na operační stůl a řeknou mu: „Při plném vědomí otevřít žaludek.“ Než to dořeknou, je po rakovině a zázračně uzdravený putuje do basy.

Superarbitrační řízení je dobrodiním pro armádu. Nebýt toho, každý druhý branec by se cítil nemocným a neschopným nosit tele.

Superarbitrace jest slovo původu latinského. Super = nad, arbitrare = zkoumati, pozorovati. Superarbitrace tedy „nadzkoumání“.

Dobře to řekl jeden štábní lékař: „Kdykoliv prohlížím maroda, činím tak z přesvědčení, že se nemá mluvit o superarbitrare (nadzkoumání), nýbrž o superdubitare (nadpochybování), že takový marod je nade vši pochybnost zdrav jako ryba. Z toho principu také vycházím. Předpisuji chinin a dietu. Za tři dny proboha prosí, abych

je pustil z nemocnice. A když mezitím umře takový simulant, učiní to naschvál, aby nás dopálil a nemusel si ten podvod odsedět. Tedy superdubitare, a ne superarbitrare. Pochybovati o každém do jeho posledního vzdechu.“

Když tedy dobrého vojáka Švejka chtěli superarbitrovat, záviděly mu to všechny kumpanie.

Vězeňský profous, přinášeje mu oběd do vězení, řekl k němu: „Ty, holomku, máš štěstí. Půjdeš z vojny domů, budeš superarbitrovanej jako jedna fiala.“

Ale dobrý voják Švejk řekl mu totéž, co důstojnému kurátovi Augustinu Kleinschrodtovi: „Poslušně hlásím, že to, prosím, nejde. Jsem zdrav jako ryba a chci sloužit císaři pánu do posledního vzdechu.“

S blaženým úsměvem lehl si na kavalec. Profous hlásil toto vyjádření Švejko vojákovi ode dne, Müllerovi.

Müller zaskřípal zuby: „Lumpů naučíme,“ zvolal, „aby si nemyslel, že může zůstat na vojně; musí přinejmenším dostat skvrnitý tyfus, i kdyby se z toho zbláznil.“

Mezitím dobrý voják Švejk vykládal zavřenému soudruhu z kumpanie: „Já budu sloužit císaři pánu do posledního vzdechu. Když už jsem zde, tak zde zůstanu. Když jsem voják, tak musím sloužit císaři pánu a nikdo mne nesmí z vojny vyhnat, ani kdyby přišel pan generál a kopnul mne do zadnice a vyhodil z kasáren. Vrátil bych se k němu a řekl: ‚Poslušně hlásím, pane generál, že chci sloužit císaři pánu do posledního vzdechu a že se vrátím ke kumpanii.‘ A kdyby mne nechtěli tady, dám se k maríně, abych aspoň na moři sloužil císaři pánu. A kdyby ani tam mne nechtěli a pan admirál i tam mne kop do zadnice, budu císaři pánu sloužit ve vzduchu.“

V celých kasárnách panovalo však upřímné mínění, že dobrého vojáka Švejka vyženou z vojny! Dne 3. června přišli pro něho s nosítky do vězení, po zuřivém odporu přivázali jej řemenem k nosítkám a odnesli do garnizonní nemocnice. Kudy ho nesli, ozývalo se z nosítek jeho vlastenecké heslo: „Vojáci, nedejte mne, já chci dál sloužit císaři pánu!“

Dali ho na oddělení pro těžce nemocné a štábní lékař Jansa ho zběžně prohlédl: „Máš zvětšená játra a ztučnění srdce, Švejku. Tos to dopracoval, musíme tě pustit z vojny.“

„Poslušně prosím,“ ozval se Švejk, „že jsem zdrav jako ryba. Co by si, poslušně hlásím, beze mne armáda počala? Poslušně prosím, že chci ke kumpanii a že budu dál sloužit císaři pánu, věrně a poctivě, jak se na pořádného vojáka sluší a patří.“

Předepsali mu klystýr, a když mu jej dával saniták Rusín Bočkovskij, tu dobrý voják Švejk v této choulostivé situaci řekl důstojně: „Bratře, nešetři mne, když jsem se nebál Taliánů, nebojím se ani tvého klystýru. Voják se nesmí bát ničeho a musí sloužit, to si pamatuj!“

Potom ho odvedli ven a na záchodě ho hlídal voják s nabitou ručnicí.

Nato uložili jej zase na postel a ošetřovatel Bočkovskij chodil kolem něho a vzdychal: „Pšakrev, máš rodiče?“

„Mám.“

„Odtud asi nevyjdeš, ty simulant.“

Dobrý voják Švejk dal mu pohlavek.

„Já simulant? Já jsem úplně zdrav a chci sloužit císaři pánu do posledního vzdechu.“

Dali ho do ledu. Tři dny byl zabalen v ledových obkladcích, a když přišel štábní lékař a řekl k němu: „Nu, Švejku, půjdeš přece jen z vojny domů,“ prohlásil Švejk: „Poslušně prosím, pane štábarct, že jsem pořád zdrav a že chci sloužit dál.“

Dali ho poznovu do ledu a za dva dny měla se sejít superarbitrační komise, která by jej zprostila navždy vojenské povinnosti.

Den před sejítím komise, když už byl napsán jeho propouštěcí list, dobrý voják Švejk dezertoval však z kasáren.

Aby mohl dál sloužit císaři pánu, musel utéci. Čtrnáct dní nebylo po něm ani slechu.

Jaké bylo však překvapení všech, když po čtrnácti dnech v noci objevil se dobrý voják Švejk u vrat kasáren a hlásil tam hlídce se svým poctivým úsměvem na kulaté spokojené tváři: „Poslušně hlásím,

že se jdu dát zavřít, poněvadž jsem dezentýroval, abych mohl dál sloužit císaři pánu až do posledního vzdechu.“

Přání jeho se vyplnilo. Dostal půl roku, a když chtěl dál sloužit, přesadili ho do arzenálu, aby nabíjel střelnou bavlnou torpéda.

klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

Povídka o obrazu císaře Františka Josefa I.

V Mladé Boleslavi žil papírník Petiška. Ctil zákony a bydlil od nepaměti naproti kasárnám. O císařských narozeninách a jiných c. k. rakouských příležitostech věsil na svůj domek černo-žlutý prapor a dodával do důstojnického kasina lampiony. Prodával obrazy Františka Josefa do židovských kořalen po mladoboleslavském okrese a na četnické stanice. Byl by dodal obrazy panovníka i do škol školního okresu, ale jeho obrazy neměly tu velikost schválenou zemskou školní radou. Řekl mu to jednou c. k. zemský školní inspektor na hejtmanství: „Velice lituji, pane Petiško, ale vy nám chcete dodat císaře pána širšího a delšího, než je předepsáno výnosem slavné zemské školní rady ze dne 20. října 1891. Výnosem ustanovený císař pán je o něco kratší. Přípustný je jedině císař pán délky 48 cm a šířky 36 cm. Váš císař pán je 50 cm dlouhý a 40 cm široký. Vy namítáte, že máte na dva tisíce obrazů mocnáře. Nemyslete si, že nám vnutíte lecjaký šmejd. Celý váš císař pán je zboží posledního druhu a hanebné úpravy. Vypadá, jako by si nikdy nečesal vousy. Na nos mu naplácali strašně mnoho červené barvy a ke všemu ještě šilhá.“

Když se pan Petiška vrátil domů, řekl zcela rozhorleně k ženě: „Tak jsme to se staříčkým mocnářem projeli.“ A to bylo ještě před válkou. Zkrátka dva tisíce obrazů císaře pána zůstalo panu Petiškovi na krku. Když vypukla válka, měl z toho pan Petiška velikou radost

a obrovskou nadějí, že se toho zboží přece jen zbaví. Vyvěsil obrazy krvežíznivého stařečka ve svém obchodě s nápisem: „Výhodná koupě. Císař František Josef I. za 15 K.“ Prodal šest kusů. Pět obrazů do kasáren, aby ty litografické plakáty posledního Habsburka nadchly rezervisty po kasárenských kantýnách, a jeden koupil starý Šimr, trafikant. Tento rakouský vlastenec smluvil obraz na dvanáct korun a ještě se vyjádřil, že je to zlodějna. Válka pokračovala, ale císař pán nešel nijak na odbyt, ačkoliv pan Petiška uchýlil se i k novinářské reklamě. Objednával inzeráty a inzeroval císaře pána v Národní politice a v Baštýřově Hlasu národa: „V těžkých dobách nesmí scházeti v české domácnosti obraz těžce zkoušeného mocnáře za 15 K.“ Místo objednávky dostal pan Petiška vyzvání, aby se dostavil na okresní hejtmanství, kde mu bylo sděleno, aby příště v inzerátech vyhnul se slovům „těžké doby“ a „těžce zkoušený“. Místo toho aby užil slov „slavné doby“ a „vítězný“, jinak že bude mít z toho oplétání. Dal tedy inzerát: „V těchto slavných dobách nesmí scházeti v žádné české domácnosti obraz našeho vítězného mocnáře za 15 K.“ Ale bylo to marné.

Dostal jen několik sprostých dopisů, ve kterých mu neznámí pisatelé radili zcela upřímně, aby pověsil císaře pána na místa, kam chodí císař pán pěšky, a poznovu ho zavolali na okresní hejtmanství, kde mu sdělil úřadující komisař, že má sledovat zprávy z c. k. korespondenční kanceláře a dle toho řídit se ve stylizaci svých inzerátů.

„Rusové jsou v Uhrách, mají Lvov, jsou u Přemyšlu, a tomu se neříká slavné doby, pane Petiško. To vypadá jako legrace, jako vyzvěšňování, ironie. Kvůli takovým inzerátům mohl byste se dostat do Hradce před divizijní vojenský soud.“

Pan Petiška slíbil, že si dá pozor, a sestavil tento inzerát: „15 K obětuje rád každý Čech, aby mohl ve své domácnosti pověsit našeho staříčkého mocnáře.“ V místních časopisech jeho inzerát odmítli. „Človče,“ řekl mu jeden administrátor, „snad nechcete, aby nás všechny zastřelili!“

Pan Petiška vrátil se rozčileně domů. Vzadu v krámků válely se balíky se zásobou podobizen císaře. Pan Petiška do nich kopl a lekl

se, co to provedl. Úzkostlivě rozhlédl se kolem a uklidnil se, když zjistil, že nikdo ho neviděl. Melancholicky jal se oprašovat balíky a shledal, že některé jsou vlhké a že je na nich plíseň. Vzadu seděl černý kocour. Nebylo pochyby, kdože vinen vlhkým stavem balíků. Aby smyl ze sebe podezření, počal příst. Pan Petiška hodil po vele-zrádci koště a kocour se uklidil. Papírník rozzlobeně vrazil do bytu a obořil se na manželku: „Ta potvora musí z domu. Kdo si koupí císaře pána, kterého takový kocour zaneřádí? Císař pán je plesnivý. Budě se muset sušit. Aby hrom do toho uhodil!“

Odpolední spánek, kdy jeho manželka byla v krámu, byl pro pana Petišku velice neklidný. Zdálo se mu, že pro černého kocoura přišli četníci a že ho vedou i s ním k vojenskému soudu. Pak se mu zdálo, že kocoura i jeho odsoudili k smrti provazem a napřed že má být oběšen kocour. A on, Petiška, pronáší před soudem strašně rouhává slova. Hrozně vykřikl a uviděl vedle sebe ženu, která se k němu vyčítavě obrátila: „Proboha, co to mluvíš, aby tě tak někdo slyšel.“

A vyprávěla s rozzechvěním, že zatím pokusila se usušit císaře pána na zahradě, ale že se nějakí uličníci strefovali do těch obrazů kamením a že to vypadá jako řeseto.

Zjištěny byly také jiné ztráty. Na jeden obraz císaře pána, který se sušil na trávníku, posadily se slepice a trávily tam žaludeční obsah a díky svému ústrojí pomalovaly mu vousy dozelená. Dva obrazy snažil se sežrat mladý nezkušený bernardýn řezníka Holečka, který nevěděl nic o paragrafu 63 tr. z. Štěně to však mělo v krvi. Jeho matku před rokem utratil ras, poněvadž sežrala na cvičišti prapor 36. pluku.

Pan Petiška byl nešťastný. Ve vinárně večer mluvil něco o výhodné koupí a o tom, jaké má obtíže s císařem pánem, a z celé řeči vyznívalo, že proto vláda vídeňská dívá se s nedůvěrou na Čechy, poněvadž si nekupují od firmy František Petiška v Mladé Boleslavi obrazy mocnáře po patnácti korunách.

„Dejte to laciněji,“ řekl mu vinárník při odchodu, „nyní jsou zlé doby. Horejsek prodává parní mlátičku o tři sta korun laciněji než loni, a tak je to i s císařem pánem.“

A proto pan Petiška napsal tuto reklamu, umístiv ji za výkladní skříň svého závodu: „Vzhledem k hospodářské krizi vyprodám větší počet krásných obrazů císaře pána místo po 15 K jen po 10 K.“

A zas bylo ticho v jeho krámu. „Jak to dopadá s císařem pánem,“ ptal se známý vinárník.

„Smutně,“ odpovídal pan Petiška, „po císaři pánu není žádná po-
ptávka.“

„Víte,“ řekl mu důvěrně vinárník, „hledte ho prodat za každou cenu, dřív než bude pozdě.“

„Ještě počkám,“ odpověděl pan Petiška.

A na obrazech císaře pána dál vysedával černý nezpůsobný kocour. Za půldruhého roku chytla plíseň i nejspodnější balíky s císařem pánem. Rakušané se odpoutávali a celá situace Rakouska byla pro kočku.

A tu pan Petiška vzal tužku a papír a vypočítal s těžkým srdcem, že takhle nezbohatne, a když by prodával císaře pána po dvou korunách, že přece ještě vydělá na jednom kuse korunu.

A udělal účelnou reklamu. Vyvěsil jeden obraz za výkladní skříň a pod to napsal: „Tento staříčkový mocnář je na prodej místo po 15 K nyní jen za 2 K.“

Celá Mladá Boleslav ještě ten den šla se dívat před krám pana Petišky, jak tak najednou spadly akcie habsburské dynastie.

A v noci přišli pro pana Petišku četníci a pak to šlo rychle. Zavřeli krám, zavřeli pana Petišku a postavili ho před válečný soud pro přečin proti veřejnému pokoji a řádu. Spolek vysloužilců vyloučil ho na mimořádné valné hromadě.

Pan Petiška dostal třináct měsíců těžkého žaláře. Měl dostat pět let, ale polehčila mu okolnost, že kdysi bojoval za Rakousko u Custozy. A balíky s obrazy císaře pána jsou uschovány zatím v depozitu vojenského soudu v Terezíně a čekají hodinu vysvobození, až po likvidaci Rakouska bude nějaký podnikavý obchodník balit do nich syrečky.

Jak jsem se setkal s autorem svého nekrologu

Průběhem pěti až šesti let svého pobytu v Rusku byl jsem několikrát zabit a usmrčen různými organizacemi i jednotlivci.

Navrátiv se do vlasti, shledal jsem, že třikrát byl jsem oběšen, dvakrát zastřelen a jednou rozčtvrcen divokými vzbouřenými Kirgizy u jezírka Kale-Yšela.

Konečně definitivně byl jsem probodnut v divoké hádce s opilými námořníky v jedné z oděských krčem. Toto se i mně zdá nejpravděpodobnějším.

A nejen mně, i mému dobrému příteli Kolmanovi, který získav očitého svědka mé potupné i hrdinné smrti, napsal o celé pro mne tak nepříjemné události článek do redakce svého listu.

Nezůstal však při té malinké zprávičce. Jeho dobré srdce přinutilo ho napsat o mně nekrolog, který jsem četl krátce po mém příjezdu do Prahy.

Vynadal velice elegantně mé posmrtné památce, přesvědčen, že mrtví nevstávají z hrobu.

Abych ho přesvědčil, že jsem živ, šel jsem ho vyhledat, a tak vznikla tato povídka.

Ani mistr hrůzy a děsu Poe nemohl si vymyslet příšernějšího námětu...

Autora svého nekrologu našel jsem v jedné z pražských vináren, právě ve dvanáct hodin, kdy se vinárna zavírá na základě jakéhosi císařského nařízení z 18. dubna 1856.

Díval se na strop. Ze stolů stahovali polité ubrusy. Přisedl jsem ke stolu k němu a řekl vlídně: „Dovolte, jest zde volno?“

Pozoroval dále neznámý bod na stropě, který ho tolik zajímal, i odvětil logicky: „Prosím, právě se zavírá; myslím, že vám nenalejí.“

Vzal jsem ho za ruku a otočil k sobě. Chvilí se díval mlčky na mne a konečně řekl tichým hlasem: „Nebyl jste prosím v Rusku?“

Zasmál jsem se: „Vy jste mne tedy přece poznal? Byl jsem zabit v Rusku v jedné sprosté krčmě v hádce se surovými, opilými námořníky.“

Zbledl. — „Vy jste, vy jste...“

„Ano,“ řekl jsem důrazně, „byl jsem zabit v krčmě v Oděse námořníky, a vy jste napsal o mé smrti nekrolog.“

Z jeho rtů splynulo ticho: „Vy jste četl, co jsem o vás psal?“

„Zajisté, nekrolog velmi zajímavý, až na některé malé nedorozumění. A přitom neobyčejně dlouhý. Ani císař pán, když zemřel, neměl tolik řádek. Jemu věnoval váš časopis 152 řádek a mně 186 po 35 haléřích za řádek (jak se dřív mizerně platilo žurnalistům!), což dělá dohromady 55 korun 15 haléřů.“

„Co vlastně ode mne chcete?“ otázal se zděšeně, „chcete těch 55 korun 15 haléřů?“

„Ponechte si ten obnos,“ odpověděl jsem, „mrtví nepřijímají honorářů za nekrolog o své smrti.“

Zbledl.

„Víte co,“ řekl jsem nenuceně, „zaplatíme a podíváme se někam jinam. Chci strávit dnešní noc s vámi.“

„Nemohlo by to být až zítra?“ Podíval jsem se na něho. „Platím,“ zvolal.

Když jsem na rohu zavolal fiakristu, poručil jsem autorovi svého nekrologu, aby si sedl, a k fiakristovi řekl jsem hrobovým hlasem: „Dovezte nás na Olšanské hřbitovy!“

Autor mého nekrologu se pokřižoval. Dlouho panovalo trapné ticho přerušované jen práskáním biče a frkáním koní.

Naklonil jsem se k svému společníkovi: „Nezdá se vám, že někde v tichu žižkovských ulic zavylí psi?“

Otřásl se a vztyčil se ve fiakru koktaje: „Vy jste byl skutečně v Rusku?“

„Zabit v Oděse v krčmě, v hádce s opilými námořníky,“ odvětil jsem suše.

„Ježíšmarjá,“ ozval se můj společník, „tohle je horší než Svatební košile od Erbena.“

A opět bylo trapné ticho. Někde opravdu zavylí psi.

Když jsme se ocitli na Strašnické silnici, poručil jsem svému společníkovi, aby zaplatil fiakristovi. Stáli jsme ve tmě Strašnické silnice.

„Není tu prosím nějaká restaurace?“ obrátil se ke mně bezradně a žalostně autor mého nekrologu.

„Restaurace?“ zasmál jsem se, „teď přelezeme hřbitovní zeď a popovídáme si někde na náhrobním kameni o tom nekrologu. Lezte napřed a podejte mi ruku.“

Mlčky a tiše podal mi ruku a seskočili jsme na hřbitov. Pod námi zapraskaly cypřiše. Vítr šuměl melancholicky mezi kříži.

„Já dál nepůjdu,“ splynulo ze rtů mého přítele, „kam mne chcete odvléci?“

„Nyní,“ řekl jsem vesele, podpíraje ho, „půjdeme se podívat na hrobku staré pražské měšťanské rodiny Bonepiani. Úplně opuštěná hrobka na I. oddělení, 6. řada u zdi. Opuštěná od těch dob, kdy v ní pochovali posledního potomka, kterého přivezli roku 1874 z Oděsy, kde byl zabit námořníky v hádce v jedné sprosté krčmě.“

Můj společník se pokřižoval podruhé.

Když konečně jsme se posadili na náhrobní kámen kryjící prach posledních potomků pražských měšťanů Bonepiani, vzal jsem autora svého nekrologu jemně za ruce a rozhovořil jsem se tichým hlasem:

„Drahý příteli! Ve střední škole učili nás páni profesori krásnému, šlechetnému heslu: O mrtvých nic než dobře, vy však jste se snažil o mně, mrtvém, psát co nejspatněji. Kdybych já byl psal o sobě

nekrolog, napsal bych, že žádné úmrtí nezanechalo takový smutný dojem jako smrt pana toho a toho. Psal bych, že nejkrásnější ctností zemřelého pana spisovatele byla účinná láska k dobru, ke všemu, co jest svatého čistým duším. Ale vy jste napsal o mé smrti, že zemřel lump a komediant. Neplačte! Jsou okamžiky, kdy srdce překypuje touhou napsat o mrtvých nejhezčí momenty z jich života, ale vy jste psal o tom, že nebožtík byl alkoholikem.“

Autor mého nekrologu dal se ještě do většího pláče, který se truchlivě nesl tichem hřbitova a ztrácel se kdesi v dáli u Židovských pecí.

„Drahý příteli,“ řekl jsem důrazně, „neplačte, nyní se již věc nedá předělat...“

Po těch slovech přehoupl jsem se přes hřbitovní zeď, doběhl dole k vrátnému, zazvonil a oznámil jsem mu, že vrací se z noční práce přesčas, uslyšel jsem za hřbitovní zdí prvního oddělení nějaký pláč.

„To bude asi nějaký namazaný vdovec,“ odpověděl cynicky vrátný, „my ho dáme zavřít.“

Čekal jsem za rohem. Asi za deset minut vyváděli hlídači ze hřbitova autora mého nekrologu na bezpečnostní stráž.

Vzpíral se a křičel: „Je to sen, či skutečnost? Znáte, pánové, Svatbní košile od Erbena?“

KOMENTÁŘ

Za svého života vydal Jaroslav Hašek (1883–1923) kromě dnes už klasických *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války* (1921–1923) několik povídkových humoristických knih, ty však představily sotva pětinu jeho literární tvorby: *Dobry voják Švejk a jiné podivné historcky* (1912, 2. vyd. 1922), *Trampoty pana Tenkráta* (1912), *Průvodčí cizinců a jiné satiry z cest i z domova* (1913), *Můj obchod se psy a jiné humoresky* (1915), *Dobry voják Švejk v zajetí* (1917), *Dva tucty povídek* (1920, uspořádal Karel Vika), *Pepíček Nový a jiné povídky* (1921), *Tři muži se žralokem a jiné poučné historcky* (1921), *Mírová konference a jiné humoresky* (1922). Mnoho autorových textů uveřejněných pod vlastním jménem i pod četnými pseudonymy zůstalo po jeho smrti roztroušeno v desítkách časopisů. První pokus o jejich sebrání uskutečnil v letech 1924–1929 Antonín Dolenský v nakladatelství Adolfa Synka. V Dolenského redakci vyšlo šestnáct útlých svazků nabízejících celkem 414 titulů. V letech 1955–1973 vycházelo (nejprve ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění a posléze v Československém spisovatelci) takzvané „pramenné“ vydání Haškových spisů (zde je budeme označovat též jako Spisy). Autorovu tvorbu v něm reprezentuje — rovněž v šestnácti svazcích — více než 1 100 titulů. To je rozdíl zásadní, když ponecháme stranou odlišné ideové zaměření, jež se promítlo do obou vydání. (U Dolenského samozřejmě nenajdeme Haškovy články a fejetony publikované v rudoarmějském tisku, ale třeba ani satiry uveřejněné po návratu do Čech v *Rudém právu*, a naopak „pramenné“ vydání si musíme doplnit

o protibolševické fejetony a verše, které psal Hašek v legiích před svým odchodem do Rudé armády.¹

Našeho výboru, který se zaměřil na Haškovy umělecky zralé beletristické texty, se tyto potřebné dodatky, dokreslující autorovy názorové proměny v pohnuté době, přímo netýkají. Z Haškova legionářského období jsme vybrali jenom dvě syté humoresky, v nichž se autor s úsměvem loučí se zapadající slávou habsburské monarchie a vzpomíná na dobu, kdy se s ní vyrovnával jako anarchista v kruhu svých stejně smýšlejících přátel (*Povídka o obrazu císaře Františka Josefa I., Po stopách státní policie v Praze*, obě 1916). Stranou jsme ponechali autorovy převážně agitačně zaměřené žurnalistické práce legionářské, stejně jako články a fejetony rudoarméjské. O dozrání Haškova humoru, nepochybně nasyceného zkušenostmi ze sovětského Ruska, přesahujícího však každý jednostranný účel, svědčí především cyklus povídek *Velitelem města Bugulmy*, napsaný krátce po návratu do Prahy v prvních měsících roku 1921, už v těsné blízkosti právě rozepsaných *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války*. Tato souvislost je pro zaměření našeho výboru rozhodující. Chceme v něm zdůraznit ty polohy Haškova vidění života a způsobu psaní, kterými se dostával nad úzce vymezenou satirickou tendenci, ale ovšem též nad rutinu konvenční humoresky, ke své humorné encyklopedii lidských povah, situací a osudů.

Východiskem našeho výběru je zkušenost z uspořádání tří „dekameronů“ Haškových humoresek a satir vydaných v Československém spisovateli v letech 1976–1979 (*Procházka přes hranice, Lidožroutská historie, Reelní podnik*). V nich byl učiněn pokus o nové zmapování toho nejcennějšího, co nám Jaroslav Hašek ve své mnohostranné, často improvizace chvatné, v ostrosti pohledu na život však jedinečné literární tvorbě odkázal. Chceme na tuto zkušenost navázat, rozsah našeho svazku, uspořádaného pro Českou knižnici, je ovšem mnohem skromnější. Tím přísněji jsme museli posuzovat, co máme do našeho výběru zařadit a co nechat — někdy s těžkým srdcem — stranou. Na rozdíl od předchozích dekameronů se vracíme k uspořádání chronologickému (alespoň co do let, ne-li vždy měsíců a dní). S překvapením jsme totiž

1 Výběr z povídek, fejetonů a veršů neotištěných v Haškových spisech 1955–1973 uveřejnil a doprovodil doslovem Petr Kovařík v knize *Když bolševická vláda zrušila Vánoce*. Neznámé, utajené a pravděpodobně texty, Modrý stůl, Praha 2005. Týž editor vydal v roce 2006 ještě doplňkový soubor *Nešťastný policejní ředitel* a v roce 2007 *Postrach domu*.

zjistili, že v tomto užším výběru se povídky samy řadily do zajímavých skru-
mází, v nichž nás mohou kromě vlastního tématu jednotlivých textů upoutat
též vzájemné konfrontace mezi nimi, povstávající i v prostém chronologickém
sledu z rozsmarné různorodosti, jež byla Haškově beletristice vlastní.

U tohoto autora probíhalo mnohé jakoby současně, vedle sebe, bez hierar-
chie. Byl neustále otevřen tomu, jak k němu ze všech stran přitékal rozporu-
plný život s celou svou neuchopitelností. Těžil ze své nadměrné schopnosti
rozvinout první postřeh do řady variací, těžil však neméně ze svého daru
propojovat překvapivě všechno, co jednou uložil do své fenomenální paměti.
V ní se to prožité, uviděné a uslyšené bez přestání mísilo, kombinovalo a po-
sléze odvíjelo v toku lehce se vynořujících vět. Hašek se naučil psát rychle
a přitom hutně. Psal soustředěně, bez ohledu na vnější podmínky i na vlastní
neuspořádaný život, orientoval se v jakémkoliv prostředí a nalézal v něm
bezpečně to svoje: komickou nesourodost. Prostřednictvím komických kon-
trastů, tvořivou hrou s nimi skutečnost poznával i hodnotil. A navíc se nad
nimi dobře bavil.

Pro editory nebylo snadné navodit obdobnou polohu i pro čtenáře nabíže-
ného svazku. Uvědomovali si, že obraz autora, který svým výběrem vytvářejí,
je nutně neúplný a v jistém ohledu i umělý. Vyděluje totiž (předurčen i vázán
zvoleným zaměřením) tvůrčí aktivitu Haška-spisovatele ze svazku jiných
autorových činností, k nimž záhy přibyla pohotová žurnalistika. Výrazně se
představila například v anarchistických časopisech *Komuna*, *Nová Omladina*,
Chudás, ale i jinde. V našem výboru jsme ji zaznamenali ve fejetonu *O bás-
nicích*, který názorně dokládá, s jakým pojetím literatury se Hašek nekom-
promisně rozcházel. K Haškově žurnalistice patřily ovšem ještě jiné žánry,
populárné-naučné a zábavné články vylepšované vtipnými mystifikacemi
(o tom v našem výboru humoreska *V přírodovědeckém časopise*, 1911), jež psal
v letech před první světovou válkou do časopisů *Svět*, *Svět zvířat* a po jistou
dobu jako lokálkář do *Českého slova*.² Omezený rozsah našeho výboru nám
nedovolil představit tuto nápaditou, ale rozdrobenou a teprve ve větších
blocích reprezentativní periferní literární činnost Haškovu. Musíme však o ní
alespoň vědět, stejně jako o Haškově žurnalistice v legionářských a potom

2 O významu této zdánlivě jen okrajové žurnalistické činnosti pro autorovu vlastní tvorbu pojednal Radko Pytlík v doslovu k dvanáctému svazku pramenného vydání Haškových spisů (*Zábavný a poučný koutek Jaroslava Haška*, Československý spisovatel, Praha 1973).

v rudoarmějských listech, o níž jsme se zmínili hned na počátku. V prameném vydání Haškových spisů byla tato činnost představena ve svazcích *Dobryj voják Švejk v zajetí* (Československý spisovatel, Praha 1973) a *Velitelem města Bugulmy* (Československý spisovatel, Praha 1966).

Už vydavatelé předchozího výboru z Haškových humoresek a satir ve třech dekameronech (dnes už těžko dostupných) chtěli čtenářům nabídnout „to nejlepší“. Záhy se přitom ukázalo, že takový požadavek nese u tohoto autora s sebou rozkolísání běžného povědomí o tom, co je vlastně „to nejlepší“. V Haškově tvorbě se kříží dvě protikladné tendence. Na jedné straně lze prokázat, jak některé úspěšné postupy tříbí a dovádí k nejučinnější zkratce, ať už se to týká výběru postav nebo rozvíjených příběhů. Na druhé straně lze v jeho díle doložit až lhostejný vztah k samotné literárnosti, přesněji k tomu, bude-li on sám do jejích dobových norem zahrnut. Tendence k tvarové krystalizaci, kterou můžeme pozorovat už v črtách a povídkách z cest, se u něho střídala s potřebou nespoutané, ani tvarem nespoutané, improvizace, které dal plný průchod ve svých *Politických a sociálních dějinách Strany mírného pokroku v mezích zákona*. Hašek je napsal (nebo nadiktoval své ženě Jarmile Mayerové) v letech 1911–1912. Je to originálně komponovaný soubor drobných kapitol, řečnických parodií, črt z „misionářských cest“ a vtipných karikatur osobností tehdejšího veřejného života. V Haškově předválečné tvorbě je to vlastně jediné rozsáhlejší literární dílo, jež však shodou okolností mohlo jako celek vyjít až za půl století, v roce 1963. Jako ukázkou jsme vybrali z tohoto knižního celku alespoň tři drobné kapitoly v přesvědčení, že se Haškův unikátní text dočká znovu samostatného vydání.

Způsob vidění a psaní nalezený v „dějinách“ Strany mírného pokroku, totiž styl povznášející se s vědoucím úsměvem nad události a unikající jim do rozverných hry, se v Haškově díle neztratil. Zhutněl dalšími a těžšími zkušenostmi autora, který se musel vyrovnat s prudkými zvraty dějin a politických poměrů (a tedy i lidských situací) nejprve za občanské války v Rusku a potom — obklopen nepochopením a podezíravostí — i doma. Povídky z Bugulmy, napsané už po návratu v Praze, zvrstvily předchozí bohémskou hru něčím novým: ironickým nadhledem nad dějinami i nad svou vlastní situací. Není náhodou, že v těsném sousedství s těmito povídkami, otiskovanými na pokračování v časopise *Tribuna* od ledna do března 1921, se rodila též výsledná podoba Haškova *Švejka*.

K tomu „nejlepšímu“ — abychom se vrátili k naší předchozí úvaze — musíme prostě u Haška připočítat i to, co v jeho tvorbě bujelo bez pravidel, nebo

spíše si nějaká pravidla samo teprve kladlo. U tohoto autora si můžeme být jisti nečekaným překvapením kdykoliv, silným okamžikem uvidění a pojmenování i v projevech zjevně okrajových. Napodobit tento nejvlastnější rytmus Haškova psaní v jediném svazku vybraných povídek bylo ze všeho nejtěžší a možná nedostižné. Nakonec bylo nezbytné Haškovu do mnoha stran se vychylující tvorbu pro jednosvazkový výbor nějak přehledně uspořádat. I to ostatně přispělo k rozhodnutí pro chronologii, i když samozřejmě jen rámcovou. Jako nejzávažnější se přitom ukázala potřeba jasně stanovených priorit. Dáváme přednost textům z dvacátých let. Zabírají celou třetinu našeho svazku, ačkoliv jde vlastně o produkci pouhých dvou tří let (poslední *Povídka o černém býkovi* vyšla v únoru 1923 už po Haškově smrti). Z ostatní mnohaleté literární (beletristické) činnosti jsme museli vybírat velmi střídmě. Větší bloky jsme v ní vyhradili črtám a povídkám z cest, vtipným humoreskám s protináboženskou tematikou (u Haška zvláště početným) a povídkám o dětech, v Haškově encyklopedii nepostradatelným. Představeny (vždy několika povídkami) musely být samozřejmě také ostatní, úsměvné i drsné stránky Haškova prohlédajícího humoru: satiry se zaměřením sociálním a politickým, u nichž jsme se snažili vyhmátnout především ty, které něčím překračují svou dobu, nejsou jen ilustrací dobových poměrů, ale říkají něco stále živého o občanu i člověku. Ze široce rozévřeného vějíře Haškových humoresek jsme vybírali ty nejnápaditější, v nichž se řemeslná zručnost spojila s odvahou naroubovat s naprostou samozřejmostí na tradiční repertoár humoristické četby zcela nové polohy ironie, parodie a mystifikace. Pochopitelně jsme se museli vzdát témat, které Hašek rozvinul ve větších cyklech, ať už autobiografických (*Ze staré drogerie*), nebo vytěžených z měšťanského života (*Utrpení pana Tenkráta*, *Šťastný život*). Z obdobných důvodů zde nemohly být uvedeny rozsáhlejší příhody dobrého vojáka Švejka (vlastně Ur-Švejka) před válkou a v zajetí (v legiích). Nejednou jsme se museli vzdát výrazné a dobře napsané humoresky jen proto, že byla příliš rozsáhlá.

Ještě o jedné zvláštnosti Haškova způsobu psaní je třeba se zmínit předtím, než se pokusíme doprovodit námi uspořádaný výbor orientujícím komentářem. Improvizační snadnost, která dovolila Haškovi už před válkou zaplňovat takřka všechny významnější pražské časopisy humoreskami, črtami a fejetony takřkajíc „na počkání“, nesla s sebou nutně nestejnou úroveň zveřejňovaných prací. Z jistého hlediska působí vlastně vyrovnaněji Haškova žurnalistika, v níž se bez dalších nároků uplatnila autorova pohotovost, všeobecný rozhled a novinářská zběhlost. Kořením byla i zde autorova vtipnost a ironie, těm

však byla přisouzena pouze doprovodná role, pro daný účel bohatě postačující. Naproti tomu v beletrii, v autorových humoreskách, je citelnější rozkvyv mezi dovedností těžící z tradice zábavného čtení, splétajícího snadno a rychle povrchovou zápletku s jejím více či méně vtipným rozuzlením, a mezi objevným rozehráním komických kontrastů ať už ve vykreslení prostředí, postav, nebo dějových proměn. Toho všeho byl Hašek schopen a dokázal to mnohokrát. Co však je podivné a matoucí: jako by autor sám o takovém rozlišení nevěděl nebo nechtěl vědět. Mnohé lze samozřejmě vysvětlit tím, že se psaním musel takřka ze dne na den žít. Jak ale potom máme pochopit případy (a je jich v jeho humoreskách nemálo), kdy se obojí, ostrost vidění a pojmenování, svěží hra fantazie a vtipu — a na druhé straně až ostentativní nezájem o vytříbenou literární formu, stýkalo v jediném textu? Životopisná literatura, zvláště vzpomínky nejbližších přátel, nám na to odpověď nedají. Jsou příliš zaujaty roztékaným způsobem Haškova bohémského života, jeho výstřednostmi a — jak bylo nejednou podtrženo — autorovou nezodpovědností nejenom vůči svému okolí, ale i vůči vlastnímu talentu. Jako by mu dar vidění života, člověka v nejrůznějších situacích, jak jej prokázal v *Osudech dobrého vojáka Švejka*, byl svěřen nějakou slepou náhodou. Opak je pravdou. Jeho pronikavý pohled na člověka a společnost, na život i s jeho pokřiveninami a absurditou uzrával dlouho a měl svůj směr, i když si jej jeho současníci mohli jen stěží plně uvědomit a i když o něm Hašek sám možná mnoho nepřemýšlel. On jej prostě žil a byl i při své bezstarostnosti (tak jako jeho Švejk) „na každém kroku u cíle svého života“.³ Hašek nevyrovnával úroveň svých přečetných prací. Nechával své texty většinou tak, jak se zrodily. To jim nemuselo být vždy na prospěch. Také jim to však mohlo vtisknout sílu prvního uvidění. I při nevážnosti v přístupu k vlastnímu psaní (co však o tom vlastně víme?) zanechal Hašek za sebou texty mimořádně účinné a stylově originální. Potíž je zřejmě jen v tom, že Hašek o takovou, řekněme, vědomě literární hodnotu nedbal. Dával přednost bezprostřednímu vhledu do situací, chování a řečových projevů postav, jež ho zaujaly. Jeho potěšení (a psal zřejmě nejenom pro výdělek, ale i s chutí) záleželo v tom, dostat to postřehnuté nejkratší cestou do slov a vět; samoučelné krajkoví stylu mu bylo cizí, se slovy si však uměl i hrát. Bylo už nejednou řečeno, že Hašek sázel na okamžitý nápad, ten někdy zazářil už v samotném titulu a „podržel“ všechno ostatní. O jeho rozvinutí pak rozhodovaly okolnosti. Dopadl podle toho, kolik času a energie mu autor

3 Přemysl Blažiček: *Haškův Švejk*, Československý spisovatel, Praha 1991, s. 252.

mohl či chtěl věnovat. Nerovná křivka Haškových literárních výkonů (pokud bychom se na ní vůbec mohli dohodnout) však není u tohoto autora rozhodujícím měřítkem. Tím je v jeho črtách a povídkách zásah, bystré a přesné uchopení věci v rozhodujícím okamžiku, jímž byl pro Haška-humoristu a satirika okamžik hodnotového zvratu nebo celá série takových zvrátů. Nelze si nepřipomenout, že právě na takových sériích nečekaných hodnotových zvrátů založil autor později Švejkovo vyprávění. V jejich vynalézavém slovesném zpřítomnění je Haškova síla.

Komické (směšné i výsměšné) kontrasty představují jeden pól Haškovy beletristiky. Ten druhý je epický. Poměr mezi oběma póly se ustaluje pokaždé jinak, oba jsou však stále ve hře. Ale jaký smysl měla ta hra — a měla vůbec nějaký? Viděl autor dál, za tuto hru, nebo byl jeho živlem chaos života, v němž se uměl zařizovat po svém (tak jako už některé postavy v povídkách z cest, tak jako nakonec s plnou převahou nad vším jeho Švejk)? Švejk je figura, slovesná figura, ale též — podle Bohumila Hrabala — „hieroglyf lidské existence“,⁴ figura nadaná ve svém posledním epickém zpracování v *Osudech* absolutní unikavostí vůči všem nástrahám zmatené skutečnosti, figura, která uniká samotnému chaosu, který ji zrodil. Umí se s ním totiž dorozumět a utkávat na jeho vlastní půdě. Nonsense, který se stal hrou, hra, do níž vstoupil nevyčerpatelný život. To je horizont pohybu, o jehož naznačení jsme se ve svém výboru pokusili. Chtěli jsme v něm sledovat Haška jako tvůrce, jakkoli by to byl nejspíše právě on, kdo by se nad takovým vznešeným slůvkem (ironicky, nebo pobaveně?) pousmál.

Hašek odpovídal způsobem sobě vlastním na podněty doby, stal se jejím znepokojivým, provokujícím svědomím. Také však horizont své doby přesahoval: odvážným a pronikavým viděním člověka v nejrůznějších situacích, od těch nejobyčejnějších až po ty dějinné. Pro Haška bylo to obojí v ustavičném dotyku a v ustavičné možnosti převrácení. Úroveň Haškových povídek je nestejná, ale svět, který se v nich zjevil, je objevný.

Mezi nebývale rozlehlými, a přesto soustředěnými *Osudy dobrého vojáka Švejka* a Haškovou povídkovou tvorbou, rozptýlenou a vyživající se často okamžitým nápadem či postřehem, jako by zela propast. Je zdánlivá. Podstatné rysy autorova vidění světa se vyhraňují, jak už bylo řečeno, v předválečném období. Prozrazují je črty a povídky z cest, sociální a politická satira, fejetony

4 Bohumil Hrabal: *Z besedy na Starfordské univerzitě*, Sebrané spisy sv. 17, Pražská imaginace, Praha 1996, s. 304.

a povídky rozleptávající autoritu vládnoucí moci ve všem, co představovalo její ideové opory: stát, církev, náboženství. Přípravovaly ji humoresky hravé i nelitostné ze všech sfér života tehdejšího občana, toho zaopatřeného i toho na ulici. Haškovy humoresky uměly dát zazářit střípkům životní pravdy, ať už se s nimi autor setkával na svých tuláckých cestách po Evropě, nebo které později nalézal pod příkrovem konvencí doma v projevech plebejců, dětí nebo v příkladech ze zvířecího světa.

Črty, povídky a humoresky z cest, shrnuté v roce 1955 do prvního svazku pramenného vydání Haškových spisů, nám dávají dosti ucelenou představu o literárních pokusech, jimiž autorova tvorba začínala, a také o tom, jak rychle, v průběhu několika let, vykryštovala v osobitý útvar. Charakterizuje jej zbystřený smysl pro svéráz prostředí, pro zvláštnosti myšlení, jednání a řeči převážně lidových postav, viděných záhy s nesentimentální věcností, neidealizovaně, a přece s neskrývaným sociálním soucítěním. Brzy se s ním promísila Haškova vyostřená sociální kritika, nejen účastná jako třeba v povídce *O Halálovi, tulákovi*, ale především útočná, umocněná (v témže roce 1907) brutální protiměšťáckou ironií, jako například v povídce *Loupežný vrah před soudem*, zařazené do druhého svazku Haškových spisů (1958). To už má vlastně autor své putování po zapadlých koutech rakousko-uherského mocnářství (na Slovensku, v Uhrách, v Haliči, v srbochorvatské oblasti), ale i v jiných zemích (v Bavorsku, ve Švýcarsku, v Itálii) za sebou⁵ a píše zároveň se vzpomínkami na ně satirické fejetony a povídky do anarchistických listů *Chudás*, *Nová Omladina*, *Komuna*.

Črty a povídky z cest otiskované zprvu většinou v *Národních listech*, někdy též v *Ilustrovaném světě*, později ve *Světě zoru* a v *Besedách lidu* můžeme samozřejmě číst též jako významné doklady životopisné, jako záznamy o autorově škole života. Stále prokazatelněji v nich však převažuje něco navíc, rostoucí zkušenost umělecká. Prázdninové cestopisné črty z let 1901–1902, kdy Hašek dokončuje studium na Československé obchodní akademii, navazují na tradici venkovské realistické povídky, vyznačují se však už některými svébytnými rysy. Takřka národopisný zájem o svéráz mravů, zvyků, krojů a mluvy (s hojnými nářečními prvky) se v nich soustřeďuje k představitelům nižších

5 Zatím neúplněji zrekonstruoval Haškovy cesty Evropou v letech 1901–1905 Radko Pytlík v knize *Toulavé house*, zvláště v kapitolách Slovensko, Balkánské toulky, Před výletem do Bavor a Misionářská pout, a to jak v prvním, tak ve druhém vydání své knihy (Mladá fronta, Praha 1971; Emporijs, Praha 1998).

společenských vrstev, k nimž patřili cikáni, horalé, pastevcí, kteří Haška zaujali nejen způsobem svého života, ale i svou životní filozofií. Stručné, ale syté záznamy přírodních krás a citace písní v původním jazyce zvyšují poetičnost těchto črt. Dějová (nebo spíš situační) zápletka s humorným vyústěním je zprvu spíše výjimkou, například v povídce *Oj, Dunajec, biała wóda* nebo v črtě z Haliče nazvané *Wódka lasów, wódka jagodowa*, v níž si pojistil stařík farář vděčnou paměť svých osadníků tím, že rok co rok vyráběl a svým svěřencům rozdával likér „s vůní všech lesů kolem Dąbrowic“. Pozoruhodná je povídka *Cikán archeologem*, k jejímuž námětu se Hašek po letech vrátil ve zralé humoresce *Babámovy archeologické snahy* (1920), zařazené do našeho výboru. Role se v ní převrací: tu naivní přejímá nadšený učenec, převahu nad ním má důvtipný cikán.

Jen nakrátko přijal Hašek zaměstnání v bance Slavii. Vydává se na dlouhé toulky, a je brzy (už počátkem června 1903) propuštěn. Jistou představu o Haškových tuláckých cestách po Evropě jsme už sice získali (například z připomenuté knihy Radko Pytlíka *Toulavé house*), ale ani ta nejúplnější rekonstrukce je dnes už nemůže přesně zmapovat. Tato skutečnost má i svou kladnou stránku. Varuje před tím, abychom z Haškových povídek sestavovali cestopisný doklad. Vztah mezi zážitky z cest a tvůrčí prací s jejich motivy se komplikuje, stále více do něho vstupuje autorova umělecká zkušenost. Ve *Třech črtách z uherské roviny* (otištěné v *Ilustrovaném světě* v roce 1903) sílí umění epické zkratky. V první črtě zabijí pasák Lajko toho, kdo mu odloudil děvče, o vraždě se však dovídáme jakoby mimochodem, ze skoupého rozhovoru vedeného večer u ohně mezi pasáky. Poslední věta nic nevysvětluje ani nehodnotí: „A širou rovinou znělo: „Bim bam, bim bam...““ V črtě *Cikánská poezie* se podivují dva cikáni tomu, jak měsíc pluje mezi mraky, a přece je stále na jednom místě. Jak se tak dívají, je starší z nich, který právě uprchl z vězení, znovu spoután četníky. Když je u soudu tázán, proč byl chycen, odpoví prostě: „Inu, měsíc vycházel a já se zdržel.“ Črta *Na polní práci* připomíná horaly, kteří přišli za výdělkem do uherských rovin. Večer po namáhavé práci se ozývají jejich teskné písně o domově a při těch vzpomínkách nehledí na zapáchající mokřiny, na úpal sluneční a jak jeden za druhým umírá zimnicí.

V črtě z ruských hranic nazvané *Příhoda starosty Tomáše* (zařazené v prvním svazku *Spisů* do roku 1904) čteme o tom, jak pan inženýr Dobský z Krakova ve spojení se židem Baremem okrádá hloupé sedláky. Ti propíjejí v krčmě u žida své chalupy, a aby si vydělali na kořalku, riskují jako podloudníci při přechodu ruských hranic život. To potihne nakonec i zámožnějšího starostu

Tomáše. Je ruskou hlídkou chycen a zbit. Umírá ve vězení, kde spolu s ním vězněný tulák zpívá chraplavým hlasem: „Mamy pokój książęcy, parę dzieszek nic więcej — nic.“ — Na svých tuláckých cestách se Hašek dotýkal krásy i hrůzy života, poznal, co znamená být na jeho dně. O tom vypovídají črty z let 1903–1904 (například *V obecním vězení*, *Ve stravovně*, *Při česání chmele*, *Mezi tuláky* — všechny v prvním svazku Spisů). Nenáročný nesyžetový útvar črty nese teď už existenciálně závažnou výpověď.

Vedle toho, nebo spíše spolu s tím uzrává ovšem v povídkách z cest umění humorného vyprávění s rozvinutější dějovou linií, s jistým prokreslením postav a situací, s nápaditými komickými pointami. Také tento útvar se u Haška proměňuje. Cestopisné motivy se v něm osvobozují od přímé závislosti na autorových prožitcích, poddávají se jeho tvůrčí hře, jsou formovány potřebou vystavět na malé ploše textu překvapivý, zábavný, ale mnohdy též krutě pravdivý příběh. Povídky s cestopisnými motivy píše Hašek ještě dlouho po roce 1905, kdy jeho tulácké cesty končí. Vlastně je píše až do konce života, třebaže už s docela jinou motivací, jak o tom svědčí například reportážní seriál o Haškově návratu ze sovětského Ruska *I vyklepal prach z obuvi své* (1921), nebo jak to dokládají v témž roce publikované povídky z Bugulmy.

Vraťme se však ještě k roku 1905. Jím byla ve Spisech datována první povídka-črta našeho výboru nazvaná *Nad jezerem Blatenským*. Podobně jako v předchozí črtě *Pasák Lajko* běží v ní o vraždu a podobně jako tam je motiv vraždy stále přesouván na okraj rozhovoru. Jenomže teď probíhá rozmluva mezi bohatým statkářem Boll Jánosem a stoličním soudcem, který přijel vyšetřit okolnosti smrti zastřeleného cikána. Podstatná skutečnost se v jejich nenucené zábavě vytrácí přímo úměrně tomu, jak oba ochutnávají starší a ještě starší ročníky statkářova vína. Až úplně nakonec přízná Boll János, že cikána zastřelil, protože mu ukradl dvacet láhví takového skvostného moku. To už je ovšem i soudce ochoten dosvědčit, že cikán byl zastřelen nešťastnou náhodou. Haškovu poetiku z tohoto období, slučující (jako třeba i v této povídce) líčení přírodních krás se sociální kritikou, pak představí závěrečná, melodická a zároveň hořkou ironií vyjadřující věta: „A oba pili víno ze svahů Blatenských hor, víno rudé, tak rudé jako krev cikána Burgy, zloděje...“

Črty a povídky z cest, které v našem výboru následují, jsou ve své základní humorně melancholické poloze příbuzné, každá z nich má ovšem svou specifčnost. Baladicky zbarvená je črta z Uher *Elindulta Ajgó Márton* (1905). Barvitostí popisu, ale i vtipnou komickou zápletkou pobaví *Kontuš* (1906).

Z chudého židovského prostředí v Haliči je výtěžena humoreska *Chalute* (1907). Se znalostí života a povahy maďarských pastevců vepřů je napsaná *Beťárská povídka* (1907). Soucitně, ale bez sentimentality je vyprávěn příběh starého tuláka, který jde umřít do rodných bakoňských lesů, zpusťovaných však mezitím tak, že se sám nabídne četníkům, protože už nemá kam jít (*O Halálovi, tulákovi*, 1907). V tragikomické poloze se odvíjí příběh od řeky Drávy, v níž utone statečný piják vína Juraj Vručíc, aby tak svým osudem nechtěně naplnil slova, která si přečetl z nápisu nad poslední hospodou, v níž se na své cestě zastavil: *Danas jesmo, sutra nismo...* (pravděpodobně 1907).

O tom, co všechno dokázal Hašek říci ve zhuštěné formě svých črt a povídek o člověku, si může udělat svůj obraz čtenář našeho výboru sám. Může si ovšem povšimnout i toho, jak bezpečně, byť ve sporé zkratce se v nich Hašek naučil charakterizovat postavy způsobem jejich jednání a myšlení, jak nenásilně splétá jejich humorné konflikty a jak plasticky, s přesně viděnými detaily umí zachytit zvláštnosti jejich životního prostředí. Konečně může čtenář podle své zkušenosti ocenit i to, jak přiléhavý slovesný výraz Hašek pro to vše zvolil. Na kmen cestopisných povídek (či spíše povídek výtěžných z dnes už nepřehledných podnětů z cest) narouboval později humoresky s nejrozmanitějšími náměty. V našem výboru je představuje například povídka *Srbský pop Bogumirov a koza od muftiho Isrima* (1912), s moudrým a pobaveným pohledem na svět rozdělený na fanatické vyznavače různých náboženství, a nostalgicky laděná povídka *Ze staré trestnice v Ilavě* (1915) o zapadlé slávě zbojníků a o tom, jak uměl Hašek vyhledávat své hrdiny i tam, kde by mu to panující morálka určitě nedoporučila.

Záměrně jsme přeskočili dva tituly, jež se (podle chronologie) do našeho dosavadního přehledu doslova vklíní. Oba jsme vlastně letmo připomněli už dříve. Ve fejetonu *O básnících* (1907) se autor vysmívá epigonským projevům opožděného a pokleslého dekadentního individualismu, s nímž anarchistický bouřlivák nechce mít nic společného. Ve vyhrocené sociální satíře *Loupežný vrah před soudem* (1907) využil Hašek mimo jiné prvků křiklavého žurnalistického stylu, který posloužil jeho parodiím a travestiím ještě mnohokrát. V našem výboru k nim můžeme přiřadit též napodobený styl pomlouvачých lokálních plátek (*Malá polemička*, 1909) nebo inzertních částí novin (například *Malý oznamovatel Národní politiky. Nabídnutí k sňatku*, 1921). Hašek si uměl pohrát s jejich nechtěnou komičností, s nezáměrnými srážkami významů v jejich jazykovém projevu. Instinktivně i poučen vlastní žurnalistickou praxí vycítoval právě v této oblasti veřejného života svou velkou příležitost: stavět

odmítané společenské jevy do světla jejich vlastní směšnosti a vyjadřovat svůj postoj k nim nepřímou tím, že se v karikujícím napodobení samy znehodnotí. Na tom ovšem založil Hašek i svou osvobodivou hru, když to zkarikované (například volební boj) přijal ironicky za své.

Ironické přitakání protivníkovi obracející se vzápětí ve výsměch se stalo účinným postupem autorovy sociální kritiky. Vystřídalo účastné kresby postav a krátkých příběhů lidí na společenském dně, tuláků, žebráků, „otrhanců“, s nimiž se autor sblížil na svých cestách a jimž chtěl, jak o tom svědčí podtitul črty *Ve stohu* (1905, obsažena ve druhém svazku Spisů), věnovat celý cyklus. Svou úlohu ve vyostření Haškových názorů na soudobou společnost sehrálo nepochybně jeho sblížení s anarchistickým hnutím v letech 1904–1907. Dokládají je už jeho jinotajné satiry *Klínový nápis* či *Pohádka z východu*, otištěné v roce 1904 v *Omladině*, kterou v té době vydával na Mostecku Karel Vohryzek.⁶ I když se Hašek později s anarchistickým hnutím rozešel a prohlédl i jeho program jako další iluzi, něco z jeho radikalismu si přisvojil: neuctu k autoritám. Ta vytrýbila jeho ironický a parodický styl natolik, že snad právě v něm představa „přímé akce“, přenesená teď ovšem na jinou rovinu, svým způsobem nadále přetrvávala. V každém případě si Hašek ze své anarchistické zkušenosti odnesl nedůvěru a odpor k literatuře, která zahaluje skutečnost sentimentalitou a frázemi (*Poezie sociální*, 1907). Proti ní uměl vtipně využít periferního městského folklóru (*O národní písni*, 1907), nebál se výbojné a třeba i nehorázné nadsázky (*O jednom cenzorovi*, 1907). Otřásal živými autoritami a životními hesly typu „Modli se a pracuj!“ — „Moudřejší ustoupí!“ — „Uč se v pravý čas shýbat!“ (*Školní čítanky*, 1908).

Už dříve se v Haškově sociální črtě objevila postava trestance Pastrňáka, jehož nevinné modré oči oklamaly dozorce (*Pastrňákovy modré oči*, 1904). Daleko důmyslnější a Švejkovi bližší je jen o málo pozdější trestanec Šejba v povídce zařazené do našeho výběru (*Vzpoua trestance Šejby*, 1908). I kdybychom nechali stranou zjevné paralely s *Osudy dobrého vojáka Švejka* (chování vězňů ve vězeňské kapli, komedie plačícího Kutiny aj.), je očividné, že pasivní, ale nezlomná vzpoura Šejbova je už z téhož, švejkovského arzenálu. V prodloužení Šejbovy vzpoury se už v předválečném období objeví celý

6 Životopisná poznámka k povídce *Klínový nápis* (ve druhém svazku Spisů na s. 407) se zmiňuje o Haškově krátkém pobytu na anarchistickém severu a o jeho redakční práci ve Vohryzkově *Omladině*, předchůdkyni *Nové Omladiny*, v níž Hašek uveřejnil řadu svých bojovně naladěných fejetonů.

cyklus povídek o dobrém vojáku Švejkovi, z něhož jsme vybrali jako ukázkou *Superarbitrační řízení s dobrým vojákem Švejkem* (1911).

Byl-li někdy Haškovu *Švejkovi* vytýkán cynismus, zapomínalo se na to, z čeho se u tohoto autora takzvaně cynický či šibeniční humor zrodil. Haškova sociální satira nám na to dává odpověď. Jako odpověď na svou dobu (ale nejenom na ni!) se v ní sloučily různé formy ironie, té drastické, zraňující, i té hledající nadlehčení v komice, v lidské možnosti smát se i nad tím krutým. Zdá se, že jako umělec dospěl Hašek nejdále tam, kde jedním prosvítá to druhé, aniž to znamená jakékoliv oslabení. Několik takových povídek klasického humoru jsme do výboru zařadili: *Stavovské rozdíly* (1912), *Výprava zloděje Šejby* (1913), *Ze staré trestnice v Ilavě* (1915). O starostech a strastech občana hovoří humoresky *Co má vlastně pořádný občan dělat?* (1911) a *Korupční aféra magistrátního praktikanta Bachůry* (1914). Z poválečných jsme vybrali sociálně zaměřenou povídku *Poctivý nálezce* (1921) a z téhož roku stále aktuální *Změnu jména*. Neradi jsme museli nechat stranou řadu dalších: příběh *Stařečka Jančára* (1908), který spáchal zločin urážky Jeho Veličenstva, aby mohl být jako mrzák na několik měsíců ve vězení jakžtakž zaopatřen; brilantní parodii senzacechtivého tisku *Osířelé dítě a tajemná jeho matka* (1908); životopisně zajímavou povídku *Můj přítel Hanuška* (1913), z níž je mimo jiné patrné, že stejně tak jako dříve tulácké cesty byly později podivné známosti s lidmi na okraji společnosti pro Haška něčím přirozeným. Mnohé v jeho sociální kritice patřilo konkrétním, dnes už minulým jevům. Schopnost rozpoznat a pojmenovat v nich to, co člověka spoutává, ať vnějším násilím nebo lživou ideologií, zůstává v Haškových satirách a humoreskách se sociální tematikou stále živá.

Politická satira zaujímá v Haškových spisech celé dva svazky, devátý představuje první ucelené vydání *Politických a sociálních dějin Strany mírného pokroku v mezích zákona* (1963), do osmého byly pod názvem *Galerie karikatur* (1964) soustředěny karikaturní portréty politiků, fejetony, povídky a kousavé causerie, komentující s vynalézavou ironií a posměškem každodenní politický život v letech 1907–1914. Zpočátku byly publikovány v anarchistických listech *Nová Omladina*, *Chudás*, *Komuna*, později však pod různými pseudonymy rovněž v jiných, někdy i navzájem konkurenčních listech, jako bylo sociálnědemokratické *Právo lidu* a národněsocialistické *České slovo*. Často publikoval Hašek v *Ladových Karikaturách*. Po návratu z Ruska zasílal své protiměšťácké satiry do *Rudého práva*, psal ovšem i do *Českého slova* či do *Tribuny*, kde také vyšel na pokračování bugulmský povídkový cyklus.

Svazovat Haškovu satiru s kteroukoliv z tehdy existujících politických stran by bylo zcela zavádějící. S jejich časopisy nebo denními listy spolupracoval bez politických závazků, prostě proto, že mu v nich byla poskytnuta publikační možnost. Což ale ještě neznamená, že byl bezcharakterní a psal jenom tam, kde mu víc dali. Své vidění člověka spoutaného v moderní společnosti všemožnými ideologickými a politickými klamy Hašek neměnil, ledaže je prohluboval tak, že nakonec mohl napsat své *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Na cestě k nim se zrodila i smyšlená, parodická Strana mírného pokroku v mezích zákona, která se volně vznášela nad krátkodechými zájmy všech ostatních navzájem bojujících a důvěřivého občana svorně obelhávajících stran. Jenom té jediné zůstal Hašek věrný.⁷

Ani my nebudeme brát vážně obsah politických programů a hesel, ať už je hlásali sociální demokraté, národní socialisté, mladočeši, agrárníci, realisté, klerikálové nebo státoprávní pokrokáři. Všimněme si raději toho, jak se Hašek dostával nad jejich partikulární zájmy, nad jejich omezenost, nad jejich komedii: rozehrával proti nim svou komediální hru. Jednou spočívala v absurdní či fantastické nadsázce, jindy naopak v konfrontaci s uzemňujícím faktem. Obojí se rychle střídalo. Prvky parodie a hry byly při tom stále v pohotovosti. Hašek vytvořil přímo jakési modely bezobsažnosti politické fráze, která — poměřována přízemním faktem — vyvolává smích. Pád do směšnosti bývá u Haška zprostředkován co nejsrázněji. Tak je tomu například v satíře *Náš člověk* (1907): „Občané! Vy víte, co chci, a já vím, co vy chcete. A poněvadž vím, co vy chcete, myslím, že není nikoho, který by pochyboval o mé dobré vůli. Nejsem z lidí, kteří mnoho slibují. Pravím, a mohu na to přísahat, že všechno vyplním, co vy chcete. (Vzadu se ozval hluk a bylo slyšet hlasy: Prase, aspoň teď neblj, když řeční pan Razim.) Neříkám, že zvrátím všechno za rok, ani za dva, ani za tři, ani za čtyři, ani za sedm, ani za osm, za devět, za deset, dokonce ne za patnáct, za šestnáct, za sedmnáct, za osmnáct. (Dlouhotrvající potlesk).“

Hašek se vysmívá ne snad jen těm nebo oněm frázím politických řečníků, poslanců, žurnalistů, ale celému systému parlamentarismu, pokud v něm svoboda mluvit (ital. *parlare*) znamená právě jen pouhé mluvení (*O parlamentech*,

7 Nejdůvěrnější svědeckou zprávou o činnosti této parodické Strany mírného pokroku v mezích zákona v jejím vrcholném období, tj. v její mystifikující účasti na volbách do rakouského parlamentu v červnu 1911, podal František Langer ve Vzpomínání na Jaroslava Haška, in *Byli a bylo*, Československý spisovatel, Praha 1963, s. 34–44.

1907). A činí tak opět celistvým systémem svého stylu, v němž se v nevy-
počitatelných variacích střetá parodovaná fráze, uzemňující věčnost, hra
a vír nesourodých a nesmyslných souvislostí. Tento styl dozrál v *Politických
a sociálních dějinách Strany mírného pokroku*, z nichž jsme do našeho výboru
zařadili několik ukázek. Po válce a po návratu do vlasti se autor vrátil k ab-
solutní parodii politického řečnictví v *Protokolu II. sjezdu Strany mírného
pokroku v mezích zákona* (1921) a svým způsobem ji využil též v satirické
Mírové konferenci (1922).

Množství využití komické energie (rozpoutaných významových střetů
a hodnotových zvrátů) v Haškových karikaturách a povídkách daleko pře-
sahuje potřebu přímého satirického zásahu. Právě tato nadbytečná komická
energie vymaňuje ty nejlepší z dobových vazeb a propůjčuje jim — jistě ne
jen pro zmíněné stylové kvality samy, ale pro jejich schopnost obnovovat
čtenářův smysl pro pravdu ve směšném — trvalejší a mnohdy až k dnešku
sahající platnost. V našem výboru ji kromě už jmenovaných reprezentují po-
vídky *Před užšími volbami na Vyšehradě* (1909), *Česká kuchyně* (1910), *Výlet
soudruhů vršovických do Záběhlíc* (1910), *Pád Bienerthova kabinetu* (1910),
Jak Cetlíčka volil (1913). Odolnost zdravého rozumu vůči politické komedii,
to byla „parketa“ občana Jaroslava Haška.

Poměrně rozsáhlou část Haškovy povídkové tvorby představují humo-
resky a satiry vyjadřující autorův kritický, někdy humorně zlehčující, jindy
značně vyostřený vztah k autoritě církve a náboženství jakožto oporám
panující moci. V tomto postoji sehrála jistě svou roli autorova spřízněnost
s anarchismem, výsměšný vztah ke konzervativním projevům všeho druhu,
také však jeho vlastní sociální zkušenost, která jej stavěla do opozice vůči
světskému i církevnímu panstvu habsburského mocnářství a spolurozhodo-
vala o tom, co a jak se rovněž v této oblasti, ve zlehčování církevních autorit
a náboženských představ, stávalo předmětem jeho útočného sarkasmu nebo
pobavené hry. V pramenném vydání Haškových spisů je povídkám a fejetonům
s tímto zaměřením vyhrazen pátý svazek (*Fialový hrom*, 1958). Jakkoli
bychom dnes mohli interpretovat Haškův poměr k náboženství složitěji,⁸ než

8 O Haškově poměru k náboženství uvažoval netradičně ThDr. Jan Schwarz
na mezinárodní haškovské konferenci v Lipnici roku 2003. Jeho referát s názvem
Jaroslav Hašek — ateista, nebo kritik církevních poměrů? vyšel ve sborníku
z konference (srov. *Mezinárodní konference Hašek a Švejk — humor tisíciletí:
vepřová historie*, Atelier K + K, Lipnice nad Sázavou 2003, s. 15–20).

jak to učinila zběžná poznámka vydavatelů tohoto svazku (shodou okolností moje vlastní), zůstává základem humoresek a satir v něm shromážděných plebejská nedůvěra ke všemu, co bylo člověku vnucováno shora, ve jménu státem uznané vlasti a víry.

Není náhodou, že humoresky a satiry s touto tematikou patří v Haškově povídkové tvorbě k těm nevtipnějším. Hodnotový zvrát mezi vysokým a nízkým vyvolává smích a ten se zde autorovi nabízel takřka na každém kroku. V sepětí s politickou satirou je načrtnuta karikatura faráře a poslance *Pana Gloatze, bojovníka za práva lidu* (1906). Zjevný sociální kontext mají Haškovy protiklerikální fejetony otištěné v anarchistickém časopise *Komuna* v roce 1907. Vynalézavě parodován je dobový katolický tisk (*O katolickém tisku*, 1908). Spolu s tím píše Hašek svěží humoresky, jako třeba *Podivuhodný zázrak sv. Ewerharda* (1908) nebo *Jak se stal Jurajda ateistou* (1908), *Hřích faráře Ondřeje* (1908), v nichž těží z hravého komického zvrátu utkvělé náboženské představy v její přízemní opak. Štiplavější je *Mravoučná povídka* (1909), v níž přesvědčuje zámecký farář, milenec kněžny ze Švarců, nádeníka Vejvodu o bezbožnosti jeho dosavadního života v konkubinátu. Podobně jako zde rozplynou se i v řadě dalších povídek pokrytecké fráze vyzdobené náboženským pojmoslovím pod náporom usvědčující věcnosti a ovšem též rozpoutané fantazie a slovesné pohotovosti vypravěče.

Náboženskou frazeologii (nejenom křesťanskou) ovládal Hašek dokonale. Uměl ji parodovat a travestovat, využít k zesměšňujícímu nebo komickému účinku v široké stupnici přechodů mezi obojím. V našem výboru najde čtenář několik pozoruhodných stylistických výkonů tohoto druhu. O Haškově zálibě v humorném napodobení různých věr a různých stylů svědčí povídka *Jak se stal Jong-Seng křesťanem* (1908). Drastičtější nadsázka koření *Lidožroutskou historií* (1912). Texty jako *Proces s Chámem, synem Noemovým* (1910), *Zapomenuté jubileum* (1911), *Záhadné zmizení proroka Eliáše* (1912) mají opět zcela jiné ladění: jsou blízké pozdějším apokryfům Karla Čapka. Přesvědčivě napsanou burleskní humoresku s dětským hrdinou představuje *Duchovní cvičení s překážkami* (1911) a *V hodině náboženství* (1914). Potěšení z tvořivé hry v nich převažuje a staví je svým způsobem nad účelově určitější, ale jednostrannější protináboženské satiry autorovy.

Přiblížili jsme se poloze, v níž Hašek s úsměvem zlehčuje i jiné ustrnulé symboly a mýty. Z předválečných povídek s touto tematikou jsme vybrali dvě, obě zařazené do čtvrtého svazku *Spisů (Zrádce národa v Chotěboři, 1962)*. V první z nich (*Vlastivěda, 1912*) si vypravěč, představující se jako místní

otrhanec, dobírá zvědavých turistů (motiv, který se v Haškových povídkách objevuje několikrát), když jim vykládá, na kterém balvanu seděl podle bibličtina vyprávění svatý Metoděj a na kterém stál svatý Cyril, na kterém kameni seděl Napoleon a kde ležel Kryštof Kolumbus z Uhlířských Janovic. Druhá povídka, která propůjčila titul celému čtvrtému svazku, byla napsána také roku 1912. Je to lidská, až příliš lidská příhoda nebohého Jana Pavlíčka pod staletým Žižkovým dubem, v níž spíše než vlastenecký nimbus dostává nakonec za pravdu všemi zavržený „zrádce národa“.

Mnoho zdařilých humoresek výtěžil Hašek ze světa dětí a zvířat (shromáždil je sedmý svazek Spisů, 1960). Výběr z nich nebyl snadný, také proto, že některé zralé povídky s větším rozsahem, například *Kynologický ústav* (1914) nebo *Má drahá přítelkyně Julča* (1915), nemohly už do něho být pojaty. Zastoupeny jsou alespoň *Milostným románem lidoopa konzula Petra* (1909) a stále čtivou *Aférou s křečkem* (1916). Dětský pohled, třeba i kruté věčný (*Ejemovic Rézinka*, 1908), byl pro Haška protiváhou společenské lži a přetvářky. Leccos z nich, pravda, pochyti v jeho povídkách od dospělých i děti (a dokonce zvířata), přece však mají něco navíc: svou bezprostřednost.

Ta byla pro Haška hodnotou základní, ať už jí dává vystoupit v komických setkáních se světem dospělých jakkoliv. Tak je vyprávěna povídka *Jak jsme se s panem katechetou starali o pokřtění malých černochů v Africe* (1909). A s touž bezelstností, byť už podpořenou autorovou ironií, *Pepíček Nový vypravuje o zasnoubení své sestry* (1910). Do provokativního protikladu k okolnímu prostředí klade vyprávěč dětskou nevinnost v humoresce *Dobrodružství s nahým klukem* (1911). Mistrovsky je napodobena dětská logika v *Hovoru s malým Mílou* (1912). V povídkách ze školního prostředí *Sen kvartána Papouška* (1910) nebo *Pan Florentín kontra Chocholka* (1912) prokázal Hašek mimořádnou schopnost vžívat se do mentality svých dětských hrdinů a založit na jejich jemně parodovaném projevu živé a humorné vyprávění. Mnohem drsnější je poválečná povídka *Učme znát dítky přírodu*, která — podobně jako výsměšná parodie osvětářských bedekrů *Průvodce po ničem* (obě 1922) — dokládá posílení nelitostné přímosti v Haškově záverečné tvorbě. Povídky jako *Tři muži se žralokem* nebo *Reelní podnik* (obě 1921) navazují na atmosféru předválečných humoresek (odkazy k časopisu *Svět zvířat*, postava majitele blešího cirkusu Mestka), jsou však už jiné, spádnější a psané jakoby z většího nadhledu.

Poslední zastavení nad Haškovou povídkovou tvorbou věnujeme samotnému autorovi, přesněji řečeno obrazu, který o sobě jako vyprávěč a mystifikátor

vytvářel. V posledním období své tvorby, jmenovitě v povídkách z Bugulmy, vystupuje osoba vypravěče výrazně do popředí. Pokud jsou čtenáři známy autorovy osudy (v rakouském 91. pluku, v ruském zajetí, v legiích, v Rudé armádě), neubrání se tomu, aby srovnával motivy z textů, které po sobě Hašek zanechal, veršů, fejetonů i povídek, s doložitelnými událostmi jeho života. Proti takovému životopisně zaměřenému pohledu na autorovu tvorbu nelze samozřejmě zásadně nic namítat, je jeden z možných. Nabízí se nám ostatně jednou více, podruhé méně zřetelně i v jiných etapách autorovy literární činnosti. Vždyť přítomnost biografického autora, zpravidla ovšem stylizovaná do role určitého vypravěče, nás provází už v črtách a povídkách z cest, stejně jako ji můžeme předpokládat v parodijních výkonech řečníka a dějepisce Strany mírného pokroku v mezích zákona. Přesto dáváme přednost jinému přístupu, který nebude hledat mezi obojím, životem a dílem, zrcadlový odraz a nebude se upínat k pouhé shodě mezi životními podněty a jim tak či onak odpovídajícími motivy vytvořeného díla. Na Haškově příkladu si uvědomujeme, že autorovými autostylizacemi nepronikáme proto, aby nám nakonec zbyl „autor jako takový“ — toho se stejně nezmocníme! Životopisné doklady jsou pouhé opory, které nám umožňují vžívat se plněji do napětí mezi Wahrheit und Dichtung, mezi životní pravdou a básnickým činem. Autorův život se v tomto silovém poli proměňuje v mohoucnost textu, v jeho schopnost vtáhnout čtenáře ne už jen do někdejších zážitků původce, ale především do nové, utvářením díla zakládané perspektivy vidění a prožívání věci.

Autobiografické motivy se u Haška rychle proměňují v motivy auto-my-stifikační. To platí v našem výboru třeba o povídce *Psychiatrická záhada* (1911). Životopisná literatura, například už dříve citovaná Pytlíkova kniha *Toulavé house*, nás poučí, že humorně vyprávěný příběh s motivem nedokonané sebevraždy (nebo jen fingovaného pokusu o skok z Karlova mostu?) má životopisný podklad. Jaroslav Hašek byl při takovém pokusu skutečně zadržen a později po nějakou dobu pozorován a léčen (proti účinkům alkoholu) v Bohnicích. Ale co z toho nás přivádí k hlubšímu smyslu dané povídky? Vlastně teprve rozpor mezi výstředním (a možná i skutečně nebezpečným) zážitkem a vypravěčovou hrou s ním, hrou, která jde za všech okolností nad to prožívané. A právě to je klíč i k pozdějším povídkám z Bugulmy, k jejich pokračování v *Malém nedorozumění* a v povídce *Čžen-si, nejvyšší pravda* (oba texty 1921). Hašek byl nepochybně účastníkem událostí v nich zachycených a podává o nich jisté svědectví. Kde však je i teď „Dichtung“ a kde „Wahrheit“?

Bugulmské povídky jsou vyprávěny v ich-formě, ale zdaleka nejsou jen zápisem autorových názorů, jakým byly třeba v legionářských fejetonech. Nejsou pouze výrazem autorova rozčarování z revoluce,⁹ nejsou samozřejmě ani její adorací. Jsou nad obojím — nejen právem fikce, ale i právem umělecké pravdy. Haškův pohled na člověka ve víru dějinného dění se v bugulmských povídkách skutečně zbavuje donkichotských revolučních iluzí, není v nich už nic, ve jménu čeho by měl být zapomenut člověk. Ale je tu pozornost k životu a k těm, „kterým význam občanské války byl stejně znám, jako luštění rovnic x-tého stupně“. Hašek je ve svých povídkách podivuhodně důsledný: znevažuje události, zato však si se zaujetím všímá podrobností, přes něž se události valí. Je humorista a je epik. A vypovídá o člověku i dějinách víc, než co se vejde na misku přímo vyslovených názorů a hodnocení. O bugulmských povídkách to platí ještě víc než o jiných autorových textech s autobiografickými prvky (v našem výboru *Má tragédie montmartská*, 1914; *Jak jsem se setkal s autorem svého nekrologu a Moje zpověď*, obě 1921; *Povídka o černém býkovi*, posmrtně 1924).

M. J.

9 Na tento význam povídek z Bugulmy pronikavě upozornil Karel Kosík ve stati Švejk a Bugulma neboli zrození velkého humoru, původně německy 1969, nově in *Století Markéty Samsové*, Český spisovatel, Praha 1993, s. 132–144.

BIBLIOGRAFIE

Sestaveno podle *Bibliografie Jaroslava Haška*, kterou sepsali a v roce 1960 vydali Radko Pytlík a Miroslav Laiske.

1905

Nad jezerem Blatenským, *Literární noviny* 1, 1952, č. 28, 16. 8. (Podle poznámky Zdeny Ančíka ke knize *Črty, povídky a humoresky z cest*, Spisy Jaroslava Haška, sv. 1, Praha 1955, s. 589, byla povídka napsána pravděpodobně v roce 1905.)

Elindulta Ajgó Márton..., *Světozor* 5, 1904–1905, č. 45, 18. 8.; knižně *Dva tucty povídek*, Praha 1920

1906

Kontuš, *Světozor* 6, 1905–1906, č. 48, 7. 9., přetištěno in *Svět* 2, 1912–1913, č. 16, 23. 5.; knižně *Dva tucty povídek*, Praha 1920

1907

Chalute, *Veselá Praha* 3, 1907, č. 1, leden; knižně *Průvodčí cizinců a jiné satiry z cest i z domova*, Praha 1913

Loupežný vrah před soudem, *Komuna* 1, 1907, č. 1, 3. 3.

O básnících, fejetony *Seznámil jsem se nedávno v kavárně...*, *Komuna* 1, 1907, č. 8, 14. 4., a *Básník*, *Komuna* 1, 1907, č. 20, 20. 4., sloučeny pod titulem *O básnících*; knižně *Loupežný vrah před soudem*, Spisy Jaroslava Haška, sv. 2, Praha 1958

Beťárská povídka, *Světozor* 7, 1906–1907, č. 32, 24. 5.; knižně *Dva tucty povídek*, Praha 1920

O Halálovi, tulákovi, *Pražský ilustrovaný kurýr* 16, 1907, č. 227, 18. 8.

Danas jesmo, sutra nismo, pouze knižně *Kalendář Vlasty Buriana* 1935 (Zařazeno k roku 1907 podle Spisů Jaroslava Haška, sv. 1, *Črty, povídky a humoresky z cest*, Praha 1955, s. 590.)

1908

Vzpouira trestance Šejby, *Právo lidu* 17, 1908, *Dělnická besídka*, příloha k č. 25, 26. 1.

Jak se stal Jong-seng křesťanem, *Národní obzor* 2, 1908, č. 29, 4. 7.; knižně *Průvodčí cizinců a jiné satiry z cest i z domova*, Praha 1913

Ejemovic Rézinka, *České slovo* 2, 1908, č. 233, 11. 10.

1909

Jak jsme se s panem katechetou starali o pokřtění malých černochů v Africe, *Karikatury*, malé vydání 1, 1909, č. 9, 15. 4.; knižně *Pepíček Nový a jiné povídky*, Praha 1921

Milostný román lidoopa konzula Petra, *Svět zvířat* 13, 1909, č. 239, 15. 5. Před užšími volbami na Vyšehradě, *Karikatury*, příloha časopisu *Lid* 1, 1909, č. 11, 13. 5.

Malá polemička, *Humoristické listy* 52, 1909, č. 33, 4. 8.; knižně *Trampoty pana Tenkráta*, Praha 1912

1910

Pepíček Nový vypravuje o zasnoubení své sestry, *Karikatury*, velké vydání 2, 1909–1910, č. 13, 5. 9.; knižně *Pepíček Nový a jiné povídky*, Praha 1921

Sen kvartána Papouška, *Karikatury*, velké vydání 2, 1909–1910, č. 17, 31. 1.; knižně *Dobrý voják Švejk a jiné podivné historky*, Praha 1912

Proces s Chámem, synem Noemovým, *Karikatury*, malé vydání 2, 1909–1910, č. 20, 22. 2.

Česká kuchyně, *Karikatury*, velké vydání 2, 1909–1910, č. 31, 9. 5.; knižně *Můj obchod se psy a jiné humoresky*, Praha 1915

Výlet soudruhů vršovických do Záběhlic, *Karikatury*, malé vydání 2, 1909–1910, č. 38, 28. 6.

Pád Bienerthova kabinetu, *Karikatury*, velké vydání 3, 1911, č. 1, 31. 12.

1911

Duchovní cvičení s překážkami, *Karikatury*, velké vydání 3, 1911, č. 15, 10. 4.

Psychiatrická záhada, *Karikatury*, velké vydání 3, 1911, č. 17, 24. 4.; knižně
Průvodčí cizinců a jiné satiry z cest i z domova, Praha 1913

Co má vlastně pořádný občan dělat?, *Karikatury*, malé vydání 3, 1911, č. 24,
12. 6.

Superarbitrační řízení s dobrým vojákem Švejkem, *Karikatury*, velké vydání 3, 1911, č. 29, 17. 7.; knižně *Dobry vojak Švejk a jiné podivné historky*, Praha 1912

V přírodovědeckém časopise, *Karikatury*, velké vydání 3, 1911, č. 31, 31. 7.

Dobrodružství s nahým klukem, *Dobrá kopa* 4, 1911, č. 40, 11. 8.

Zapomenuté jubileum, *Kopřivy* 3, 1911, č. 19, 14. 9.

1912

Pan Florentin kontra Chocholka, *Veselá Praha* 8, 1912, č. 3, 1. 3.

Stavovské rozdíly, *Veselá Praha* 8, 1912, č. 5, 1. 5.

Lidožroutská historie, *Kopřivy* 4, 1912, č. 13, 20. 6.

Hovor s malým Mílou, *Humoristické listy* 55, 1912, č. 27, 21. 6.; knižně
Trampoty pana Tenkráta, Praha 1912

Vlastivěda, *Humoristické listy* 55, 1912, č. 31, 19. 7.; knižně *Trampoty pana Tenkráta*, Praha 1912

Záhadné zmizení proroka Eliáše, *Veselá Praha* 8, 1912, č. 10, 1. 10.

Zrádce národa v Chotěboři, *Kopřivy* 4, 1912, č. 21, 10. 10.

Srbský pop Bogumirov a koza od muftího Isrima, *Právo lidu* 21, 1912, Dělnická besídka č. 42, 13. 10.

Z DĚJIN STRANY MÍRNÉHO POKROKU V MEZÍCH ZÁKONA

Počáteční program Strany mírného pokroku v mezích zákona, *Rudé právo* 18,
1937, č. 156, 4. 7.

Manifest Strany mírného pokroku v mezích zákona k posledním volbám,
Rudé právo 18, 1937, č. 166, 18. 7.

Den voleb, *Směr* 2, 1925, č. 46, 12. 11.

1913

Výprava zloděje Šejby, pouze knižně *Průvodčí cizinců a jiné satiry z cest i z domova*, Praha 1913

Jak Cetlička volil, *Právo lidu* 22, 1913, č. 319, 20. 11.

1914

Má tragédie montmartská, pouze knižně *Kavárna Montmartre*, Praha 1914
V hodině náboženství, *Kopřivy* 6, 1914, č. 7, 9. 4.

Korupční aféra magistrátního praktikanta Bachůry, *Kopřivy* 6, 1914, č. 10,
21. 5.

1915

Ze staré trestnice v Ilavě, pouze knižně *Kalendář Besed lidu na obyčejný rok*
1915, roč. 21, Praha 1915

1916

Aféra s křečkem, pouze knižně *Vilímkův humoristický kalendář na rok 1916*,
roč. 33, Praha 1916; knižně *Pepíček Nový a jiné povídky*, Praha 1921

Povídka o obrazu císaře Františka Josefa I., *Čechoslovan* 6, 1916, č. 18, 17. 7.

Po stopách státní policie v Praze, *Čechoslovan* 6, 1916, č. 23, 21. 8.

1920

Babámovy archeologické snahy, pouze knižně *Dva tucty povídek*, Praha 1920

1921

Jak jsem se setkal s autorem svého nekrologu, *Tribuna* 3, 1921, č. 13, 16. 1.;
knižně *Tři muži se žralokem a jiné poučné historky*, Praha 1921

POVÍDKY Z BUGULMY

Velitelem města Bugulmy, *Tribuna* 3, 1921, č. 19, 23. 1.

Adjutantem velitele města Bugulmy, *Tribuna* 3, 1921, č. 25, 30. 1.

„Křestný chod“, *Tribuna* 3, 1921, č. 31, 6. 2.

V strategických nesnázích, *Tribuna* 3, 1921, č. 37, 13. 2.

Slavné dny Bugulmy, *Tribuna* 3, 1921, č. 39, 16. 2.

Nová nebezpečí, *Tribuna* 3, 1921, č. 43, 20. 2.

Potěmkinovy vesnice, *Tribuna* 3, 1921, č. 48, 26. 2.

Nesnáze se zajatci, *Tribuna* 3, 1921, č. 57, 9. 3.

Před revolučním tribunálem východní fronty, *Tribuna* 3, 1921, č. 61, 13. 3.

Malé nedorozumění, pouze knižně *Pepíček Nový a jiné povídky*, Praha 1921

Čžen-si, nejvyšší pravda, *Tribuna* 3, 1921, č. 84, 10. 4.; knižně *Tři muži se*
žralokem a jiné poučné historky, Praha 1921

Moje zpověď, *Večerní České slovo* 13, 1921, č. 22, 28. 1.
Protokol II. sjezdu Strany mírného pokroku v mezích zákona, *Sršatec* 1,
1920–1921, č. 13, 10. 12.; knižně *Pepíček Nový a jiné povídky*, Praha 1921
Malý oznamovatel Národní politiky, *Večerní České slovo* 13, 1921, č. 39, 18. 2.
Tři muži se žralokem, *Tribuna* 3, 1921, č. 79, 3. 4.; knižně *Tři muži se žralokem
a jiné poučné historky*, Praha 1921
Reelní podnik, *Tribuna* 3, 1921, č. 108, 8. 5.; knižně *Tři muži se žralokem
a jiné poučné historky*, Praha 1921
Mírová konference, *Rudé právo* 2, č. 302, 25. 12., pod názvem *Osudné sezení
odbrojovací konference*; knižně *Mírová konference a jiné humoresky*,
Praha 1922
Poctivý nálezce, *Humoristické listy* 65, 1922, č. 1, 23. 12.; knižně *Mírová
konference a jiné humoresky*, Praha 1922

1922

Změna jména, *Rudé právo* 3, 1922, č. 22, 26. 1.; knižně *Mírová konference
a jiné humoresky*, Praha 1922
Průvodce po ničem, *Večerní České slovo* 14, 1922, č. 159, 17. 7.
Učme znát dítky přírodu, *České slovo* 14, 1922, č. 153, 30. 8.

1923

Povídka o černém býkovci, *Topičův sborník* 10, sv. 5, únor 1923

M. J.

OBSAH

Nad jezerem Blatenským	7
Elindulta Ajgó Márton.....	11
Kontuš	15
Chalute	20
Loupežný vrah před soudem	24
O básnicích	29
Beťárská povídka	39
O Halálovi, tulákovi	47
Danas jesmo, sutra nismo	54
Vzpoura trestance Šejby	58
Jak se stal Jong-seng křesťanem	69
Ejemovic Rézinka	75
Jak jsme se s panem katechetou starali o pokřtění malých černochů v Africe	80
Milostný román lidoopa konzula Petra	84
Před užitými volbami na Vyšehradě	87
Malá polemika	91
Pepíček Nový vypravuje o zasnoubení své sestry	95
Sen kvartána Papouška	99
Proces s Chámem, synem Noemovým	102
Česká kuchyně	107
Výlet soudruhů vršovických do Záběhlic	110
Pád Bienerthova kabinetu	115

Duchovní cvičení s překážkami	117
Psychiatrická záhada	120
Co má vlastně pořádný občan dělat?	125
Superarbitrační řízení s dobrým vojákem Švejkem	128
V přírodovědeckém časopise	132
Dobrodružství s nahým klukem	136
Zapomenuté jubileum	140
Pan Florentin kontra Chocholka	142
Stavovské rozdíly	146
Lidožroutská historie	149
Hovor s malým Mílou	153
Vlastivěda	156
Záhadné zmizení proroka Eliáše	159
Zrádce národa v Chotěboři	163
Srbský pop Bogumirov a koza od muftího Isrima	166

Z DĚJIN STRANY MÍRNÉHO POKROKU V MEZÍCH ZÁKONA

Počáteční program Strany mírného pokroku v mezích zákona	169
Manifest Strany mírného pokroku v mezích zákona k posledním volbám	172
Den voleb	174
Výprava zloděje Šejby	177
Jak Cetlička volil	183
Má tragédie montmartská	187
V hodině náboženství	191
Korupční aféra magistrátního praktikanta Bachůry	194
Ze staré trestnice v Ilavě	199
Aféra s křečkem	206
Povídka o obrazu císaře Františka Josefa I.	216
Po stopách státní policie v Praze	220
Babámovy archeologické snahy	227
Jak jsem se setkal s autorem svého nekrologu	234

POVÍDKY Z BUGULMY

Velitelem města Bugulmy	238
Adjutantem velitele města Bugulmy	242

„Krestný chod“	246
V strategických nesnázích	250
Slavné dny Bugulmy	253
Nová nebezpečí	256
Potěmkinovy vesnice	260
Nesnáze se zajatci	263
Před revolučním tribunálem východní fronty	267
Malé nedorozumění	272
Čžen-si, nejvyšší pravda	275
Moje zpověď	286
Protokol II. sjezdu Strany mírného pokroku v mezích zákona z roku 1921	290
Malý oznamovatel Národní politiky	295
Tři muži se žralokem	299
Reelní podnik	305
Poctivý nálezce	311
Změna jména	316
Průvodce po ničem	320
Učme znát dítky přírodu	324
Mírová konference	331
Povídka o černém býkovci	336
KOMENTÁŘ	349
EDIČNÍ ZPRÁVA	368
BIBLIOGRAFIE	376
VYSVĚTLIVKY	381

svazek 112

Řídí redakční rada České knižnice ve složení:

Jiří Flaišman (předseda), Jiří Holý, Pavel Janáček, Jan Linka, Filip Tomáš, Martin Valášek

Redakce: Petra Hesová

Jaroslav Hašek

Moje zpověď a jiné povídky

Uspořádali Marie Havránková a Milan Jankovič

Text k vydání připravila a ediční zprávu sestavila Marie Havránková

Komentář napsal a bibliografii sestavil Milan Jankovič

Pro druhé vydání revidovala a doplnila Marie Havránková,

vysvětlivkami opatřila Petra Hesová

Obálka (s použitím kresby Antonína Procházky *Hráči*, 1907–1908,

Národní galerie Praha), vazba a grafická úprava Jana Vahalíková

Odpovědná redakce Petra Hesová

Sazba písmem Tabac Robert Šváb

Tisk a knihařské zpracování Finidr, Český Těšín

Vydal Nadační fond Česká knižnice

ÚČLK FF UK, náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

(www.kniznice.cz),

Ústav pro českou literaturu AV ČR

Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

(www.ucl.cas.cz)

a nakladatelství Host

Radlas 5, 602 00 Brno

(www.hostbrno.cz)

v Praze a Brně roku 2021 jako 1894. publikaci nakladatelství Host

407 stran

V České knižnici vydání druhé